

บทวการณัหนังสือ (Book Review)
“พระพุทศศาสนา พฒนาคนและสัังคม”
BUDDHISM AND PERSONAL AND SOCIAL DEVELOPMENT

มวลชน สายบุตร¹ และภัฏวษัชร สุขเสน²

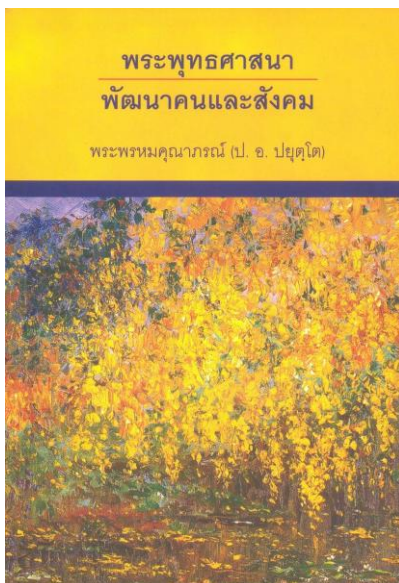
Mualchon Saibut¹ and Phatchavat Suksen²

หลััศตรพุทศศตรศษุภัณชิต สาขาวิชาพระพุทศศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร¹⁻²

Doctoral Programme in Buddhist Studies,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus¹⁻²

E-mail: patchavat.suk@mcu.ac.th²

ได้รับบทความ: 17 มกราคม 2569; แก้ไขบทความ: 9 เมษายน 2569; ตอรับตีพิมพ์: 10 เมษายน 2569

ผู้แต่ง: พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

สำนักพิมพ์: วัฒณเวศกวัน

ครั้งที่พิมพ์: 6

ปีที่พิมพ์: 2549

จำนวนหน้า: ความหนา 25 หน้า จำนวน 3 บท

บทนำ

หนังสือ พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม เป็นงานนิพนธ์ที่สะท้อนมุมมองพระพุทธศาสนาในฐานะศาสตร์แห่งการพัฒนามนุษย์และระบบสร้างสังคมที่เกื้อกูลต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) มักมุ่งอธิบายพระพุทธศาสนาด้วยกรอบการใช้เหตุผลหรือตรรกะ ผสานเข้ากับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม เพื่อชี้ให้เห็นว่าพุทธธรรมมิได้เป็นเพียงคำสอนเชิงศรัทธาหรือชุดพิธีกรรม แต่เป็นกระบวนการฝึกและยกระดับความเป็นมนุษย์ที่มีระบบระเบียบชัดเจน สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาและสร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคมได้

สาระสำคัญของหนังสือตั้งอยู่บนความเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาคนจากภายในกับการพัฒนาสังคมจากภายนอกอย่างไม่แยกขาดจากกัน การพัฒนาคนถูกอธิบายผ่านโครงสร้างไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นเส้นทางการฝึกตนให้ก้าวพ้นจากการถูกครอบงำด้วยกิเลส สู่อารมณ์ดีรู้เท่าทันตนเอง จิตที่ตั้งมั่น และปัญญาที่มองความจริงตามเหตุปัจจัย ส่วนการพัฒนาสังคมถูกเชื่อมโยงกับหลักธรรมเพื่อส่วนรวม เช่น บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา (ที.ปา. (ไทย) 11/305/193-196) การเมืองชุมชน และสิ่งแวดล้อม โดยตั้งเป้าให้เกิดสังคมที่เป็นธรรม มีความรับผิดชอบร่วมกัน และขับเคลื่อนการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธีและปัญญาในการนำทาง ด้วยลักษณะการนำเสนอที่ชัดเจน เป็นระบบและเน้นการประยุกต์สู่ความเป็นจริง หนังสือเล่มนี้จึงมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อวงวิชาการด้านพุทธศาสนศึกษาและสังคมศาสตร์เชิงพุทธ โดยเฉพาะในยุคที่สังคมเผชิญความซับซ้อนทั้งปัญหาความรุนแรง ความเหลื่อมล้ำ การบริโภคนิยม และการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน หนังสือพยายามเสนอภาพพระพุทธศาสนาที่ทำงานได้จริง ผ่านการตีความหลักธรรมให้เป็นเครื่องมือพัฒนาคนที่มีคุณภาพ และเป็นฐานสร้างสังคมที่ไม่เบียดเบียนกัน แต่เป็นการเกื้อหนุนกันด้วยเมตตา เหตุผล และปัญญานั้นเอง แม้หนังสือจะวางกรอบการพัฒนาไว้อย่างหนักแน่นและครอบคลุม แต่การวิจารณ์เนื้อหาอย่างลุ่มลึกยังเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อพิจารณาทั้งความชัดเจนของข้อเสนอ ความสอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย ความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจริง ตลอดจนข้อจำกัดของการอธิบายพุทธธรรมผ่านกรอบวิชาการสมัยใหม่ การเกริ่นนำนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อปูพื้นฐานความเข้าใจต่อภาพรวมของหนังสือ ก่อนก้าวเข้าสู่การวิพากษ์และประเมินเนื้อหาในลำดับถัดไปอย่างเป็นเหตุเป็นผลและเที่ยงธรรม

แรงบันดาลใจสำคัญมาจากการที่หนังสือ พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม นำเสนอพระพุทธศาสนาในฐานะระบบพัฒนามนุษย์และกลไกสร้างสังคมสันติ ด้วยภาษาที่ใช้เหตุผลและมองสังคมอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งจุดยืนเช่นนี้กระตุ้นให้ผู้วิจารณ์ต้องการตั้งคำถามต่อว่า หลักพุทธธรรมที่ถูกจัดวางอย่างเป็นระบบนั้น เมื่อนำมาสองผ่านบริบทสังคมจริง โดยเฉพาะสังคมชุมชนท้องถิ่นอีสานใต้ เช่น พื้นที่จังหวัดสุรินทร์ที่ผู้วิจารณ์คุ้นเคยและให้ความสนใจในงานพัฒนาชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จะสามารถอธิบายและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงได้อย่างลึกซึ้งเพียงใด เพื่อนำไปใช้ทั้งในการดำเนินชีวิตและการศึกษาวิจัยต่อไป เหตุผลสำคัญของการเลือกหนังสือ “พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม” ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) มาวิจารณ์ ได้แก่ 1. เป็นงานที่เสนอพระพุทธศาสนาในมุมพัฒนามากกว่าบรรยาย 2. สอดรับกับประเด็นวิจัยและความสนใจของผู้วิจารณ์

3. มีอิทธิพลต่อวงวิชาการและภาคปฏิบัติทางสังคมในไทย 4. ผู้แต่งมีความน่าเชื่อถือสูง 5. เหมาะแก่การวิจารณ์ระหว่างทฤษฎีกับการนำไปใช้จริง

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ประยุทธ์ อารยางกูร) เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2481 ณ จ.สุพรรณบุรี ท่านสร้างเกียรติประวัติด้วยการเป็นสามเณรนาคนหลวง รูปแรกที่สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยคในรัชกาลที่ 9 และสำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านเป็นปราชญ์ชาวพุทธระดับโลกที่เน้นการเผยแผ่ธรรมะเชิงวิชาการ ผลงานชิ้นเอกคือหนังสือพุทธธรรม และเป็นกำลังสำคัญในการจัดทำพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์เครื่องแรกของโลก นอกจากนี้ยังได้รับเชิญไปบรรยายในมหาวิทยาลัยชั้นนำอย่าง Harvard และเป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จาก UNESCO (พ.ศ. 2537) ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน มุ่งเน้นการสร้างสรรค์ผลงานนิพนธ์เพื่อเป็นประโยชน์ทางปัญญาให้กับสังคมไทยและสังคมโลกอย่างต่อเนื่อง (วัดญาณเวศกวัน, 2550: ออนไลน์)

เนื้อหา

บทที่ 1: จุดหมายของการพัฒนาคนและสังคม

ในหนังสือ พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม ผู้เขียนได้อธิบายจุดหมายของการพัฒนาไว้ 2 กรอบที่ต่างกัน คือ 3 ชั้น และ 3 ด้านหรือประเภทประโยชน์ โดยมีสาระดังนี้

จุดหมาย 3 ชั้น (ไตรสิกขาเป็นแกนของการฝึกพัฒนา) เป็นระดับความลึกของการพัฒนามนุษย์ ที่ต้องดำเนินต่อเนื่องจากภายนอกสู่ภายใน

1. ชั้นพัฒนาพฤติกรรม (ขั้นตาเห็น) (กาย วาจา อาชีวะ) จัดระเบียบชีวิตให้มีวินัย ไม่เบียดเบียน ดำรงอยู่ในศีลเป็นฐานความสงบเรียบร้อยของตนและสังคม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 5)

2. ชั้นพัฒนาจิตใจ (ขั้นเลขาเห็น) (สมาธิ สติ คุณธรรม) ฝึกจิตให้ตั้งมั่น มีสติคุณธรรม เจริญเมตตา กรุณา เสียสละ อุดม ท้าให้แรงจูงใจและการกระทำมีคุณภาพจากภายใน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 5)

3. ชั้นพัฒนาปัญญา (เข้าใจความจริงตามเหตุปัจจัย) มองชีวิต สังคม ธรรมชาติด้วยเหตุผล ไม่ใช่ความรุนแรงนำสู่ความสุขที่เป็นอิสระ และสังคมสันติอย่างยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 6)

จุดหมาย 3 ด้าน (ประโยชน์ 3 อย่าง) เป็นการจำแนกเป้าหมายของการพัฒนาตามผู้ได้รับประโยชน์ ดังนี้

1. จุดหมายเพื่อประโยชน์ตน พัฒนาตนให้มีศีล จิตตั้งมั่น สติ และปัญญา ความสุขมั่นคง ไม่ตกเป็นทาสกิเลส เป็นประโยชน์ตนที่ก้าวข้ามความเห็นแก่ตัว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 6)

2. จุดหมายเพื่อประโยชน์ผู้อื่น นำคุณธรรมที่ฝึกแล้วไปเกื้อกูลผู้อื่น ใช้หลัก เมตตา กรุณา สังคหวัตถุ 4 ช่วยให้ผู้อื่นพึ่งตนได้และองกามด้วยปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 6)

3. จุดหมายเพื่อประโยชน์ร่วมกันทั้ง 2 ฝ่าย เมื่อพัฒนาตนและเกื้อกูลผู้อื่นอย่างถูกต้อง ผลจะย้อนกลับมาสร้างสังคมที่ร่วมมือ ไว้วางใจกัน ลดความขัดแย้ง เป็นการพัฒนาแบบบูรณาการ เกื้อหนุนกันและยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 7)

บทที่ 2 หลักการของการศึกษา

หนังสืออธิบายว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษาที่พระพุทธศาสนามอบให้แก่มนุษย์ เพื่อฝึกฝนตนเองอย่างเป็นองค์รวม โดยไม่แยกชีวิตออกจากการเรียนรู้ แต่ทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต จุดหมายคือการเปลี่ยนแปลงคนจากผู้ถูกกิเลสและเงื่อนไขภายนอกครอบงำ ให้กลายเป็นมนุษย์ที่มีอิสรภาพภายในและเกื้อกูลสังคมได้ด้วยปัญญา

1. ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ศีลถูกอธิบายในฐานะการศึกษาเพื่อจัดระเบียบชีวิตด้านพฤติกรรม ครอบคลุมการควบคุม และพัฒนาการกระทำทาง กาย วาจา และอาชีพ ให้ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ศีลจึงไม่ใช่เพียงข้อห้าม แต่เป็นการฝึกความสัมพันธ์กับโลกและสังคมอย่างรับผิดชอบ ทำให้ชีวิตไม่ก่อความเดือดร้อน เป็นพื้นฐานของการพัฒนาจิตใจที่มั่นคงต่อไป การรักษาศีลยังทำให้เกิดความไว้วางใจในสังคม เพราะเป็นกติกาที่ช่วยให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปได้โดยไม่ต้องใช้การบังคับด้วยความรุนแรง ศีลแบ่งเป็น 4 หมวดใหญ่ๆ ได้แก่ ก) การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร) ข) การรู้จักใช้อิทธิย (อินทริยสังวร) ค) การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีวนปาริสุทธิ) และ ง) การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏี เสวนา) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 9-13)

2. สมาธิ คือการฝึกฝนในการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสมาธิเป็นฐานของพฤติกรรม สมาธินี้เป็นการศึกษาด้านจิต เพื่อฝึกให้จิต ตั้งมั่น มีพลัง ควบคุมอารมณ์ และมีสติรู้เท่าทันสิ่งเร้า หนังสืออธิบายความเชื่อมโยงระหว่างสมาธิกับสติว่า สมาธิทำให้จิตแน่วแน่ ส่วนสติทำหน้าที่กำกับทิศทางไม่ให้จิตหลงไปตามอารมณ์หรือสิ่งยั่วชวน เมื่อจิตได้รับการฝึกแล้ว จะเกิดคุณธรรมที่เป็นพลังสร้างสรรค์ เช่น ความอดทน ความสงบ ความไม่หวั่นไหวต่อแรงกระทบทางอารมณ์ และความเมตตาที่ไม่ขึ้นกับเงื่อนไข หนังสือยังอธิบายว่า สมาธิเป็นปัจจัยให้ปัญญาทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะจิตที่กระจ่างกระจายย่อมไม่อาจเห็นความจริงได้ชัดเจน สมาธิเป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตใจในด้านต่างๆ คือ ก) พัฒนาคุณธรรมซึ่งเป็นคุณภาพของจิตใจ ข) พัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ ค) พัฒนาความสุขและภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ คุณค่าแท้จริงของสมาธิคือเพื่อเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญานั้นเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 13-17)

3. ปัญญา คือการพัฒนาปัญญา เป็นการศึกษาขั้นสูงสุด ที่ทำให้มนุษย์ เข้าใจความจริงของชีวิต สังคม และธรรมชาติ ตามกฎเหตุปัจจัย ปัญญาในทางพุทธไม่ใช่เพียงความรู้ ข้อมูล แต่เป็นความรู้ที่นำไปสู่การมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำให้ไม่หลงผิดเพราะอคติ อารมณ์ หรือความยึดมั่นถือมั่น เมื่อเกิดปัญญาแล้ว คนจะไม่ใช่ความรุนแรงแก้ปัญหา แต่ใช้การพิจารณาอย่างมีเหตุผลและเมตตาควบคู่กัน เป็นปัญญาที่นำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างสันติและยั่งยืน ทั้งยังทำให้มนุษย์มีความสุขที่เป็นอิสระจากการพึ่งพาวัตถุหรือสิ่งภายนอก หนังสือสรุปนัยสำคัญว่า การพัฒนาสังคมจะยั่งยืนได้ต้องมีปัญญาเป็นตัวนำ และปัญญาจะสมบูรณ์ได้ต้องมีศีลและสมาธิเป็น

ฐานรองรับ ปัญญาแบ่งเป็นหลายชั้นหลายระดับ เช่น ก) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ ข) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ดีงาม และ ค) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 17-18)

บทที่ 3 กิจกรรมที่เกื้อหนุนกระบวนการของการศึกษา

หนังสือเสนอว่า กระบวนการศึกษาตามแนวพุทธมิได้จำกัดอยู่เพียงการฝึกฝนเชิงภายใน แต่ต้องอาศัยกิจกรรมแห่งการเรียนรู้ที่แปลงธรรมสู่การกระทำ เพื่อให้การพัฒนาเกิดผลทั้งกับตนเอง ผู้อื่น และสังคม โดยกิจกรรม 3 ประเภทที่เป็นฐานสนับสนุนได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา ซึ่งทำงานประสานกันในลักษณะองค์รวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 20)

1. **ทาน** คือ การให้ การเผื่อแผ่ แบ่งปัน เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนการศึกษาในเชิงเปิดพื้นที่ให้มนุษย์ลดความยึดติดและขยายจิตสู่ผู้อื่น ผ่านการให้ทั้งสิ่งของ กำลังกาย ความรู้ และกำลังใจ ในหนังสืออธิบายว่า ทานมิใช่เพียงการสงเคราะห์ทางวัตถุ แต่เป็นการฝึก จาคะ ทำให้ผู้ให้ได้เรียนรู้การก้าวพ้นตัวตนคับแคบ และผู้รับได้รับการเกื้อหนุนให้มีโอกาสพัฒนาชีวิตต่อไป จึงเป็นกิจกรรมที่สร้างทุนคุณธรรมให้สังคมและเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างไม่แบ่งแยก สิ่งที่ควรเน้นคือ ก) การถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร ข) การสงเคราะห์ช่วยเหลือมนุษย์ที่มีความจำเป็น ค) การส่งเสริมสนับสนุนบุคคลและกิจการที่ดีงามสร้างสรรค์ และ ง) การบำเพ็ญอุกภัยทาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549 : 20-21)

2. **ศีล** คือการประพฤติดีงาม มีพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน และฝึกหัดขัดเกลาเฉพาะอย่างยิ่งเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนการศึกษาในด้านกำกับพฤติกรรมและสร้างความเป็นปกติสุขของการอยู่ร่วมกัน การรักษาศีลถูกต้องความเป็น การฝึกตนผ่านกตีกาชีวิตจริง ทำให้การกระทำทางกายและวาจาไม่ก่อความเดือดร้อน ทั้งยังเป็นเครื่องสร้าง ความไว้วางใจและความปลอดภัยทางสังคม ซึ่งเป็นเงื่อนไขให้การเรียนรู้และการพัฒนาด้านจิตดำเนินไปได้อย่างมั่นคง หนังสือย้ำว่า ศีลเป็นทั้งการพัฒนาตนเองและการรับผิดชอบต่อส่วนรวมไปพร้อมกัน เพราะศีลที่มั่นคงของแต่ละคน คือโครงสร้าง ความมั่นคงของสังคม การรักษาศีลมี 2 อย่าง คือ ก) รักษาศีล 5 และ ข) รักษาศีล 8 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 21-22)

3. **ภาวนา** คือการพัฒนาชีวิต เป็นการพัฒนาด้านในได้แก่จิตใจและปัญญา เป็นกิจกรรมสนับสนุนการศึกษาที่ลงลึกสู่การฝึกพัฒนาภายในแบบองค์รวม ครอบคลุม ภาวนาทาน ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา หนังสืออธิบายว่า ภาวนาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงคนทั้งระบบชีวิต ตั้งแต่การดูแลร่างกาย การฝึกวินัยความประพฤติ การฝึกจิตให้ตั้งมั่นมีสติ และการพัฒนาปัญญาให้รู้ความจริงตามเหตุปัจจัย ซึ่งจะทำให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาอย่างสันติ มีความสุขที่เป็นอิสระ และเป็นกำลังร่วมสร้างสังคมที่ดีได้อย่างยั่งยืน ภาวนาจึงเป็นทั้งกิจกรรมการเรียนรู้และผลลัพธ์ของการเรียนรู้ในตัวเอง ในการพัฒนาจิตใจ (จิตตภาวนา) และ การพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา) ทานยกตัวอย่างไว้คือ ธรรมสวณะ ธรรมเทศนา และทิวสุขกรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 23)

บทวิจารณ์

การวิจารณ์หนังสือ พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) สามารถวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

หนังสือ พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) นำเสนอแนวคิดสำคัญว่าการพัฒนาที่แท้จริงเริ่มจากการพัฒนาคน โดยมีไตรสิกขาเป็นแกนกลางของกระบวนการดังกล่าว ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า การพัฒนามนุษย์ต้องดำเนินไปเป็นลำดับจากพฤติกรรม จิตใจ ไปสู่ปัญญา กล่าวคือ ศีลเป็นการจัดระเบียบพฤติกรรม สมาธิเป็นการพัฒนาจิต และปัญญาเป็นการรู้เข้าใจความจริงตามเหตุปัจจัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 5-6) แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาตามแนวพุทธมิใช่เพียงการเพิ่มพูนทักษะภายนอก แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในของมนุษย์อย่างเป็นระบบ

เมื่อพิจารณาเชิงวิพากษ์ จะพบว่า แม้ผู้เขียนจะวางโครงสร้างการพัฒนาไว้อย่างชัดเจน แต่การอธิบายในหลายช่วงยังมีลักษณะเป็นกรอบแนวคิดเชิงหลักการมากกว่าการแสดงหลักฐานเชิงประจักษ์ เช่น ในประเด็นการเชื่อมโยงการพัฒนาปัจเจกสู่สังคม ผู้เขียนระบุว่าเมื่อคนมีศีล มีจิตใจดี และมีปัญญา สังคมก็จะดีตามไปด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 6) ซึ่งเป็นข้อเสนอที่มีพลังในเชิงอุดมคติ แต่ยังขาดการยกกรณีศึกษาหรือข้อมูลสนับสนุนจากสังคมจริง ทำให้ผู้อ่านต้องตีความต่อเองว่ากระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างไร

อีกด้านหนึ่ง ในหนังสือผู้เขียนได้ให้ความสำคัญอย่างมากเกี่ยวกับเรื่องของปัญญาและเหตุผล ในฐานะกลไกหลักของการพัฒนา โดยผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ควรดำเนินชีวิตด้วยความเข้าใจเหตุปัจจัย มิใช่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสหรืออารมณ์ ดังเนื้อความว่า “ปัญญา หมายถึงการพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญานำหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจยึดติดมีปัญหาดิตตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้าน และมีหลายขั้นหลายระดับ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 17) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับพุทธปรัชญาอย่างเคร่งครัด แต่เมื่อพิจารณาในบริบทสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมชุมชน จะพบว่าการขับเคลื่อนทางสังคมจำนวนมากมิได้ตั้งอยู่บนฐานของเหตุผลเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังอาศัย ศรัทธา วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นปัจจัยสำคัญ ดังนั้นการนำเสนอที่เน้นปัญญาเป็นศูนย์กลาง อาจทำให้มิติของพลังทางวัฒนธรรมถูกลดทอนความสำคัญลง

แม้หนังสือจะกล่าวถึงกิจกรรมสำคัญ เช่น ทาน ศีล และภาวนา ในฐานะกลไกสนับสนุนการพัฒนา แต่การอธิบายยังคงอยู่ในระดับแนวคิดทั่วไป เช่น การให้ทานเพื่อฝึกการเสียสละ และการภาวนาเพื่อพัฒนาปัญญา โดยยังขาดการยกตัวอย่างเชิงรูปธรรมว่ากิจกรรมเหล่านี้สามารถแปรเปลี่ยนเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมได้อย่างไรในบริบทจริง เช่น ระดับชุมชนหรือองค์กร ดังเนื้อความในหนังสือว่า “...การถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร ในฐานะที่ท่านปฏิบัติธรรมเป็นแบบอย่าง และเป็นผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม ในเมื่อท่านอุทิศชีวิตให้แก่ธรรม ด้วยการเล่าเรียน ปฏิบัติ และเผยแผ่สั่งสอน โดยมีได้ประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตด้วยผลตอบแทน และฝากชีวิตด้านวัตถุไว้กับประชาชน ชาวพุทธฝ่าย

คฤหัสถ์จึงถือเป็นหน้าที่ที่จะดูแลบำรุง ให้ท่านมีกำลังบำเพ็ญศาสนกิจ ด้วยการถวายปัจจัย 4...” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 20)

จุดเด่นของหนังสือ “พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม”

จุดเด่นของหนังสือพระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม จะกล่าวถึงใน 3 ด้าน คือ 1) ด้านภาษาและรูปแบบการเขียน 2) ด้านรูปแบบเนื้อหาของหนังสือ และ 3) เป้าหมายหรือประโยชน์ของหนังสือ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ภาษาและรูปแบบการเขียน

จุดเด่นด้านภาษา หนังสือมีความโดดเด่นในการใช้ภาษาไทยที่ชัดเจน ตรงประเด็น และเป็นเหตุเป็นผล โดยผู้เขียนสามารถอธิบายหลักธรรมที่มีลักษณะเป็นนามธรรมให้เข้าใจง่ายผ่านภาษาสามัญ เช่น “...คนที่มีการศึกษา ตลอดจนจบการศึกษาแล้ว เรียกว่า “บัณฑิต” ในประเพณีไทยโบราณเรียกคนที่บวชเรียนแล้วว่าเป็น “ทิด” (ตามปกติมักเขียนเป็นคำชาวบ้านว่า “ทิด”) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคำกร่อนของ “บัณฑิต” ปัจจุบันเรียกคนที่ศึกษาจบปริญญาแล้วว่าเป็น “บัณฑิต” เมื่อว่าโดยเนื้อหาสาระ บัณฑิต ก็คือคนที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท พัฒนาชีวิตของตนเองจนถึงประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิต...” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 2) ข้อความลักษณะนี้สะท้อนการใช้ภาษาที่กระชับ ชัดเจน และสามารถแปลงหลักธรรมเชิงนามธรรมให้เป็นระบบความคิดที่เข้าใจได้ง่าย

รูปแบบการเขียน ใช้รูปแบบการเขียนแบบวิเคราะห์เชิงเหตุผลอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการตั้งหลักการหรือนิยามสำคัญก่อน แล้วจึงขยายความเป็นลำดับขั้น เชื่อมโยงเหตุปัจจัยให้เห็นความสัมพันธ์ของการพัฒนาคนกับการพัฒนาสังคมอย่างชัดเจน ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ การกำหนดกรอบของหลักไตรสิกขาเป็นแกนของการพัฒนา ซึ่งผู้เขียนอธิบายว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการฝึกมนุษย์ให้พัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน ดังเนื้อความว่า “การศึกษา (สิกขา) แยกย่อยออกไปเป็น 3 ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา...” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 9) ก่อนจะขยายรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้อ่านเห็นโครงสร้างของแนวคิดได้อย่างเป็นระบบ ผู้เขียนใช้ประโยคกระชับ ตรงความหมาย หลีกเลี่ยงคำกำกวม และมักยกปรากฏการณ์ทางสังคมมาเทียบเคียงเพื่อให้ผู้อ่านเห็นการประยุกต์ใช้จริง อีกทั้งจัดเนื้อหาในกรอบแบบไตรภาค เช่น จุดหมาย 3 ชั้น หรือ กิจกรรม 3 อย่าง เพื่อช่วยให้เข้าใจง่ายและคิดต่อยอดได้ลึก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 9-19)

2) รูปแบบเนื้อหาของหนังสือ

หนังสือพระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม มีรูปแบบเนื้อหาเป็นเชิงอธิบายและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยนำเสนอพระพุทธศาสนาในฐานะกระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนา อย่างชัดเจน กล่าวคือ ผู้เขียนเริ่มจากการวางกรอบแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ แล้วจึงขยายไปสู่มิติทางสังคมอย่างเป็นลำดับขั้น โดยระบุว่าพัฒนาคนต้องดำเนินไปตามกระบวนการฝึก คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งสะท้อนโครงสร้างเนื้อหาที่เริ่มจากหลักธรรมก่อน แล้วจึงขยายสู่การ

ประยุกต์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 9-19) ในด้านการจัดหมวดหมู่เนื้อหา ผู้เขียนแบ่ง จุดหมายของการพัฒนา ออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นพฤติกรรม ชั้นจิตใจ และชั้นปัญญา พร้อมทั้งจำแนก จุดหมายของประโยชน์ เป็น 3 ด้าน คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ ร่วมกันการจัดเนื้อหาในลักษณะนี้ช่วยให้ผู้อ่านเห็นโครงสร้างของการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และสามารถเชื่อมโยงแต่ละส่วนเข้าด้วยกันได้อย่างชัดเจน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 3-7)

3) เป้าหมายหรือประโยชน์ของหนังสือ

หนังสือ พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม มีเป้าหมายสำคัญในการปรับความเข้าใจ พระพุทธศาสนาให้เป็นระบบการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม โดยผู้เขียนชี้ให้เห็นอย่าง ชัดเจนว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถฝึกฝนและพัฒนาได้ผ่านกระบวนการศึกษาในพระพุทธศาสนา ซึ่งระบุว่าการศึกษาคือการฝึกคนให้พัฒนาในด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ดังเนื้อความในหนังสือ ว่า “...การศึกษา 3 ด้านที่เรียกว่าไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน...” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 19) แนวคิดนี้สะท้อนว่าพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงพิธีกรรมหรือความเชื่อ แต่เป็น กระบวนการพัฒนาชีวิตอย่างเป็นระบบ ในด้านเป้าหมายของการพัฒนา ผู้เขียนเสนอว่า การพัฒนาที่ แท้ต้องเริ่มจาก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกมนุษย์จากภายใน และ เมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมส่งผลต่อสังคมโดยรวม ดังที่ระบุว่า เมื่อคนพัฒนาดีแล้ว สังคมก็จะดีไปด้วย แสดงให้เห็นเป้าหมายที่เชื่อมโยงระหว่างระดับปัจเจกกับระดับสังคมอย่างชัดเจน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 9-19)

จุดควรพัฒนาและข้อเสนอแนะ

สำหรับหนังสือ “พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม” โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีจุดที่ควรพัฒนาและข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) จุดควรพัฒนา แม้หนังสือพระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม จะมีจุดเด่นด้าน ความเป็นระบบทางความคิดและการใช้เหตุผลเป็นแกนหลัก แต่เมื่อพิจารณาเชิงวิพากษ์ พบว่าการ อธิบายบริบทสังคมยังมีลักษณะกว้างในเชิงหลักการ โดยผู้เขียนมุ่งเน้นการวางกรอบแนวคิด เช่น การพัฒนาคนตามไตรสิกขา และการเชื่อมโยงสู่สังคมในภาพรวมว่า เมื่อคนพัฒนาดีแล้ว สังคมก็จะดี ไปด้วย ซึ่งเป็นข้อเสนอในระดับนามธรรม แต่ไม่ได้ลงรายละเอียดเชิงพื้นที่หรือกรณีศึกษาของ ชุมชนเฉพาะ ทำให้การนำไปประยุกต์ใช้ในระดับท้องถิ่นยังต้องอาศัยการตีความเพิ่มเติมจากผู้อ่าน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 9-19) อนึ่ง ตัวบทให้น้ำหนักกับปัญญาเชิงเหตุผลเป็น สำคัญ ดังใจความในหนังสือว่า “...การพัฒนาจิตใจ หรือเรื่องของสมาธิทั้งหมดนี้แม้จะมีประโยชน์ มากมาย นำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ได้หลายอย่าง เช่น ในเรื่องพลังจิต และในด้านการหาความสุขทาง จิตใจ แต่คุณค่าแท้จริงที่ท่านมุ่งหมาย ก็คือ เพื่อเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา...” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549: 17) โดยเน้นว่าการพัฒนาที่แท้ต้องอาศัยความเข้าใจ เหตุปัจจัยและการรู้ความจริงของชีวิต ซึ่งเป็นแก่นของพุทธปรัชญา การนำเสนอในลักษณะดังกล่าว ทำให้มิติศรัทธาและทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในสังคมไทย โดยเฉพาะในระดับชุมชน

ถูกกล่าวถึงในเชิงสนับสนุนมากกว่าการเป็นกลไกหลัก ทั้งที่ในทางปฏิบัติ การรวมกลุ่ม การทำกิจกรรมสาธารณะ หรือการพัฒนาชุมชน มักขับเคลื่อนด้วยศรัทธา ประเพณี และเครือข่ายทางสังคมควบคู่กับเหตุผล

2) ข้อเสนอแนะ ในแง่ข้อเสนอแนะ ผู้วิจารณ์เสนอว่า 1) ควรเพิ่มกรณีศึกษาและตัวอย่างเชิงพื้นที่ เพื่อให้เห็นการแปลงธรรมสู่การปฏิบัติจริงในบริบทชุมชน 2) ควรเชื่อมโยงกับพลังศรัทธาและวัฒนธรรมประเพณี ให้สมดุล เพื่อเสริมพลังการมีส่วนร่วมของชุมชน และ 3) ควรขยายข้อเสนอเชิงระบบและนโยบายที่รองรับการพัฒนาคนให้เติบโตได้ในโครงสร้างสังคมจริง รวมถึงแนวทางการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับนิเสธข้อมูลของคนยุคดิจิทัล

บทสรุป

บทวิจารณ์หนังสือพระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม ของสมเด็จพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพุทธธรรมในฐานะศาสตร์แห่งการพัฒนา ที่มุ่งเน้นการยกระดับมนุษย์อย่างเป็นระบบผ่านหลักไตรสิกขา และกิจกรรมสนับสนุน เพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาศักยภาพภายในของปัจเจกบุคคลกับการสร้างสรรค์สังคมภายนอกที่สันติและเกื้อกูลกัน

หนังสือเล่มนี้โดดเด่นด้วยการใช้ภาษาที่เรียบง่าย เป็นเหตุเป็นผล และมีการวางโครงสร้างเนื้อหาที่ชัดเจน ช่วยปรับมุมมองต่อพระพุทธศาสนาจากเดิมที่เป็นเพียงพิธีกรรม ให้กลายเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม โดยยึดเอาปัญญาและสันติวิธี เป็นเข็มทิศนำทาง อย่างไรก็ตาม แม้เนื้อหาจะมีความหนักแน่นเชิงทฤษฎี แต่ยังมีข้อจำกัดในด้านการปรับใช้จริงในพื้นที่ที่มีความเฉพาะตัว เช่น ชุมชนอีสานใต้ ซึ่งพลังขับเคลื่อนมักมาจากศรัทธาและทุนทางวัฒนธรรมมากกว่าตรรกะเหตุผลเพียงอย่างเดียว ผู้วิจารณ์จึงเสนอแนะให้มีการเพิ่มกรณีศึกษาเชิงพื้นที่และเชื่อมโยงหลักปัญญาเข้ากับพลังศรัทธาของชุมชน เพื่อให้พุทธธรรมสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมไทยในยุคปัจจุบันได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2549). *พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วัดญาณเวศกวัน. (2550). *ประวัติ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 10 มกราคม 2569 จาก https://www.watnyanaves.net/th/web_page/papayutto.

